

Cilt 3 / Sayı 2 / Yaz 2023

Kitap Tanıtımı

Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttanın İnşası (1900-1940)

Ebru Ses

Kapadokya Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kültürel

Çalışmalar Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0002-4347-1940

ebruesra3400@gmail.com

Ses, Ebru. "Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttanın İnşası (1900-1940)". *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3.1 (Yaz 2023): 136-140.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.41>.

Geliş Tarihi: 27.11.2023 / Kabul Tarihi: 02.12.2023 / Yayımlanma Tarihi: 29.12.2023

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttaşın İnşası (1900-1940)

Ebru Ses

Özakın, Duygu. *Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttaşın İnşası (1900-1940)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Edebiyat ve sosyoloji disiplininin toplumsal cinsiyet, beden imgeleri ve kimlik inşası bağlamında ele alındığı kitapta, makbul yurttaş üzerine odaklanan Duygu Özakın, Türk ve Rus edebiyatından seçtiği eserler ile çalışmasının sınırlarını belirlemiştir. Rus edebiyatında İvan Bunin'in *Köy*, Yevgeni Zamyatin'in *Biz*, Fyodor Gladkov'un *Çimento*, Mihail Bulgakov'un *Köpek Kalbi*; Türk Edebiyatında ise Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* ve *Ankara* eserlerini ele almıştır. Bu sekiz eser dışında 'distopik tahayyüller' ve 'Aydınlanma eleştirisi' kapsamında incelediği Nabokov'un *İnfaza Çağrı* ve Mary Shelley'nin *Frankenstein* romanları değerlendirmeye tabii tutulmuştur. 1900-1940 yılları arasında kaleme alınmış bu edebî eserler, çalışmanın zeminini oluşturmaktadır.

Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttaşın İnşası (1900-1940) adlı eser, 2017 yılında doktora tez çalışması olarak tamamlanmıştır. Tez, üç ana bölümden; kitap beş bölümden oluşmaktadır. Geçen süre zarfında sosyoloji, tarih ve edebiyata dair okumalar ile kuramsal çerçeve zenginleştirilerek okuyucuya sunulmak üzere 2021 yılında kitap formatına getirilmiştir. Duygu Özakın'ın bu araştırmayı yapmak istemesinin nedeni ise kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına malzeme sunan Halide Edip Adıvar'ın izinden giderek bu alanda yapılan çalışmalara katkıda bulunmak olmuştur (8). İlk başta Rus kültürü ve edebiyatı kapsamında ele aldığı çalışmasını, Prof. Dr. Hülya Argunşah'ın tez danışmanlığını üstlenmesinin ardından Türk edebiyatından seçilmiş bazı eserleri de ekleyerek beden politikaları ve millî kimlik inşası ekseninde karşılaştırmalı bir çalışmaya dönüştürmüştür. Bu çalışma beden imgesinin yalnızca Rus edebiyatına dair çözümlemelerde değil Türk edebiyatından seçilmiş romanlar üzerinden de edebiyat sosyolojisi ve karşılaştırmalı edebiyat alanına katkı sunmuştur. Rus edebiyatı ve dünya edebiyatının millî edebiyat üzerindeki etkisinin bütün açıklığı ile ele alınmış olması kitabın doktora tezinden farkını ortaya koymaktadır.

Kitabın giriş bölümünde siyasi iktidar ve devlet otoritesinin yanı sıra, toplumsallaşmanın önemli unsurlarından biri olan aile ve inanç sistemlerinin bedenler üzerinde tahakküm kurduğundan bahseden kuramsal bilgilere yer vermiştir.

“Tarih Boyunca Beden Kavramına Bakış” adlı birinci bölümde, bedenin fiziksel varlığın ötesinde oluşu tarihteki olgularla ele alınmıştır. Biyolojik ve fiziksel niteliklerin yanı sıra devlet ve siyasi pratiklerin kuramlara dayandırılarak tarih boyunca beden kavramına yansımaları incelenmiştir. İnsan bedeni içinde bulunduğu tarihsel süreçte kültürel söylem, norm ve bilinç ile anlamlandırılmıştır. Bu bölümde beden kavramının tarihsel sürecinde nasıl şekillendiği, fiziksel ve sosyal niteliklerin yansımalarının doğurduğu sonuçlar değerlendirilmiştir. Birinci bölümün alt başlıkları şu şekildedir: “Antik Çağ: Güçlü ve Estetik Beden, Orta Çağ: Günahkâr Beden, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve Modernite: Makine Beden, Postmodernite: Tüketici Beden”. Bu dönemlerde bedenin simgelediği ‘estetik araç’, ‘şeytani bir oluşum’, ‘akılcılığın yansıması’ ve ‘dönüştürülen mükemmel bedenler’ sıfatları ile dönemin yansıttığı sosyokültürel yapılanma ve bu yapılanmanın bedene yüklediği normların etkilerinden bahsedilmiştir.

Kitabın ikinci bölüm başlığı “Beden Politikaları: Siyaset ve Terbiyenin Kavşağında” ise “Türkçe Literatürde Beden Politikaları”, Türkçe Literatürde Beden ve Bedensellik Problemi” ve Beden Politikaları ve Biyopolitika” adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. İkinci bölüm, Türkçe ve Rusça literatüründe beden politikaları terimi beden sosyolojisi bağlamında ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Rus ve Türk edebiyatlarında seçilmiş eserler değerlendirilirken “beden kavramı odaklı bir çözümleme” (33) yapmak için zemin oluşturulmuştur. Sosyoloji, felsefe, tarih ve edebiyat disiplinlerinin beden olgusuna bakış açısı ‘beden sosyolojisi’, ‘edebiyat sosyolojisi’, kimlik inşası, tarihsel döngü, sanat ve toplumsal gerçeklik kavramları ile ilintili bir şekilde işlenmiştir.

“Bedeni Okumak: Edebiyatta Beden Politikaları” adlı üçüncü bölümde, modernleşme hareketi ile gelen toplumsal kabullerin beden olgusuna etkisi tartışılmıştır. Sınırlandırılmış Rus ve Türk edebiyatı eserleri kapsamında ‘ötekileşme’, ‘erkeklik’, ‘cinsiyetin kaybolması’, ‘güzellik-çirkinlik’ ve ‘dini tasavvur’ gibi kavramlar bağlamında egemen iktidar tekelinde ele alınan edebî eserler, ötekileştirilen bedenlere yönelik kapsamlı alt başlıklardan oluşmuştur. “Bedeni Okumak”, ve “Rus ve Türk Edebiyatlarında Beden Politikaları” adlı iki alt başlıkta edebiyat dünyasının beden politikalarına bakış açısı, insanın toplumsallaşma sürecinde yaşadığı tarihî dönem ve toplumsal ilişkilerin bir aradalığı beden politikaları ile ilişkilendirilerek detaylandırılmıştır. Halide Edip ve Yakup Kadri’nin incelenen eserleri ‘Türk millî kimlik’ inşası bağlamında edebî kanon olarak kabul edilirken, Rus edebiyatı bölümünde Gladkov’un *Çimento* adlı romanı toplumcu gerçekçi bir eser olması açısından Sovyet edebî kanonuna dâhil edilmiştir (61). Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Yaban* adlı romanında ‘yabancılaşma’ ve ‘ötekileştirme’ kavramları temsili olarak incelenmiştir. Burada yabancılaşmanın nedeni bedensel eksiklik, kendine acıma ve yalnızlaşma kapsamında değerlendirilmiştir. *Tatarcık* romanında ise ‘çirkin’ ve ‘yalnız’ gibi sıfatlar ile tanınan bir adamın bedensel eksiklik nazarında yabancılaştığı ele alınmıştır. Duygu Özakin, bedensel eksikliğin kişinin toplumsallaşma sürecindeki davranışlarına olumsuz açıdan yansıdığı ve bu durumun psikolojik sorunlara yol açtığı kanısına varmıştır. Bedensel eksiklik bağlamında eksik uzuvların erkek bedeninde siyaset, güç ve iktidar ile bağdaştırılması “öteki bedenler”

üzerinden dönüşümünü yansıtmaktadır (73). Bu eserlerde erkeklerin yalnızca hemcinsleri tarafından değil, kadınlar tarafından da aşağılanmasıyla 'öteki' erkeklik biçimlerinin makbul görülmediği çıkarımında bulunulmuştur (74-75). *Ankara* romanında beden üzerinde kurulan tahakkümün kadın karakterin makbul yurttaş olma isteği ve çabası içindeki dönüşümünden kaynaklandığı ele alınmıştır. *Sinekli Bakkal* romanında karakter üzerinden 'sınır-beden' ve 'sınır-kimlik' bağlamında hegemonik erkeklik söyleminin ötekisi tanımlanmıştır. Ayrıca Özakin, üçüncü bölümün alt başlıklarından biri olan "Androjini: Silikleşen Cinsiyet" söylemi üzerinden Rus edebiyatı ve Türk edebiyatında farklı kimliklere bürünmüş ve cinsiyetsiz bir görünüme sahip karakterlerin edebî eserler yoluyla inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Bu durumun ise makbul görülen veya ideal vatandaş olarak kabul edilen karakterlerin kadın olsa dahi erkeğe yakın (erkek gibi) tasarlanmasından kaynaklandığını vurgulamıştır (101). Bu çıkarıma göre Halide Edip Adıvar, cinsiyetsiz güzelliğe sahip olan Tatarcık'ı alışlagelmiş güzellik normlarına karşıt bir karakter olarak yansıtmıştır. Aynı zamanda Gladkov'un *Çimento* adlı romanının karakteri Daşa'nın da 'erkek gibi kadın' benzetmesinden yola çıkılarak silikleşen cinsiyetin Rus kültüründe kendine yer edindiği görülmüştür.

Aydınlanma döneminde bedenin biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve tarihi etkenler doğrultusunda medeniyet ile ilişkisi bedensel temizlik kapsamında ele alınmıştır. Bedensel temizliğin medeniyet ile ilişkisi Bulgakov'un *Köpek Kalbi* ve Bunin'in *Köy* adlı eserlerinde köylü insanların bedensel temizlikten yoksun olmaları ve bu durumdan herhangi bir rahatsızlık duymadan yaşamlarını idame ettirdikleri vurgulanmıştır. Genel anlamıyla belli temizlik kurallarına uymak modern olmanın bir göstergesi iken, köy yaşantısında bu temizlik kurallarının kendine yer bulamaması ve kendi alışkanlıkları doğrultusunda bir yaşam sürdürmeleri çağın gerisinde kalındığının göstergesi olarak açıklanmıştır. Aynı zamanda beden ve beyaz ten arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak kusursuz insanın beyaz tene sahip olduğu ve temizliğe işaret ettiği düşünülmüştür. Bu durum ise beyaz tene sahip olmayan insanların ötekileştirilmesine neden olmuştur (126). Beden üzerindeki kontrolün vardığı nokta ise insanların yaşamlarının her alanında makineleşmeye uyum sağlayan ve sağlayamayan bedenlerin var olduğudur. Makineleşmenin etkisi ile Taylorizm modeli bağlamında her anın verimli geçirilmesi ve makineleşmenin tüm boyutlarıyla ele alınarak modern teorilerin kişinin yaşamına el koymasının *Çimento* ve *Biz* romanlarını distopik kıldığı vurgulanmaktadır (155). Eserler, kusursuz bir şekilde makinenin ritmine ayak uyduran bedenlerin işlevselliği kapsamında çözümlenmiştir. Bu durum makineleşmenin getirmiş olduğu olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. İnsan yaşamını düzenli ve planlı bir şekilde yönetirken aynı zamanda yabancılaştırmaktadır. Ele alınan eserlerde toplumun kültürel farklılıkları, toplumsal cinsiyet algısı ve kabul görülen güzellik-çirkinlik algısının dışında kalan karakterlerin ötekileştirilmiş olduğu değerlendirilmektedir.

"Aydınlanmanın Ötekileri" adlı dördüncü bölümde, Aydınlanmanın beraberinde getirdiği modernleşmenin bilimsel araştırmalar ve çalışmalar eşliğinde beden olgusunda asıl olanın ve makbul vatandaşın dönüm noktalarına dikkat çekilmiştir. Bedenin farklı kimliklerinde aydınlanma hareketinin etkileri ve makineleşme ile bireyin kendine yabancılaşmasından bahsedilmiştir. İnsan yaşamının zemininde yer alan üreme, nüfus ve iktidar gibi faktörlerin merkezinde bedenin bulunması ile ilişki olarak edebî eserlerde bedene yapılan müdahalenin işlevselliği incelenmiştir. Mary Shelley'nin *Frankenstein* romanında

Doktor Frankenstein tarafından yaratılan canavarın insanlaşmayan bir yaratığın oluşumunu anlatılmaktadır. Duygu Özakin bu oluşumu bedeninin denetimi ile modernitenin birbiriyle olan ilişkisi üzerinden açıklamıştır. Rus ve Türk edebiyatında modernleşme hareketleri burjuva ve proletarya arasındaki kültürel çatışmaya neden olmuş ve bununla beraber bedenleri geleneksel yaşamdan uzaklaştırdığı kanısına varılmıştır.

“Distopyadan Sanal Gözetim Toplumuna Beden” beşinci bölümde ise beden politikalarına yönelik hareketlerin iletişim teknolojilerindeki hızlı büyümenin etkileşiminden kaynaklandığı düşünülmüştür. Bu bölümde distopya türünün ilk kült romanını kaleme alan Vladimir Nabokov’un *İnfaza Çağrı* romanında karakterin yabancılaşması ve kendi özgürlük alanını inşa ederken içinde bulunduğu sistem incelenmiştir. Gözetlenme, ‘ideal özgürlük’ ve ‘saydamsızlık’ kavramları çerçevesinde tartışılmıştır. Distopyanın konu edindiği mercek altında olan bedenlerin, sanal dünyanın ilerlemesi ile bedenlerin gözetlenen değil, gözetleyen ve yargılayan bir göze dönüşme ihtimali bu eser üzerinden açıklanmıştır (256). Duygu Özakin’in doktora tezi çalışmasına dayandırdığı *Beden Politikaları: Rus ve Türk Edebiyatlarında Makbul Yurttaşın İnşası (1900-1940)* adlı kitabında ele aldığı eserler, tarihsel döngünün beden üzerindeki işlevselliğini ve dönüşümünü yansıtmaktadır. Geçmişteki bedensel olgu ile medeniyetin var olduğu çağdaş insanların beden olgusuna bakış açısını aynı zamanda arasındaki etkileşim ve yansımalarını ortaya koymuştur. Edebî metinlerde bedene ilişkin semboller beden ve politika arasındaki ilişkiye dayandırılarak çözümlenmiştir.

Sonuç olarak Duygu Özakin, Rus ve Türk edebiyatı arasında yaptığı karşılaştırmada bedeninin terbiye edilerek toplumsal normlara uygun bir şekilde politikayı, sanatı ve bilimi şekillendirdiği kanısına varmıştır. Romanlardaki erkek karakterlerin çözümlemelerinde toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında son dönemlerde hızla artan erkeklik çalışmalarından faydalanılmıştır. Hegemonik erkeklik söylemi kapsamında ele alınan karakterler ‘eksik erkek’ kavram alanı üzerinden incelenmiştir. Kadın karakterler özelinde ise sosyal yaşantıya dâhil olma gerekçesi ile gelenek ve göreneklerini zamanla unutmamasından duyulan endişeye odaklanılmıştır. Bu çalışmayı özgün kılan etken ise beden meselesinin pek çok disiplinden ele alınmış olduğu gerçeğidir. Duygu Özakin, beden çalışmalarının tümüyle geleneği yadsımadığı gerekçesiyle beden meselesini felsefe, sosyoloji, edebiyat, politika ve medya gibi birçok alanda ele almıştır. Onun için en önemlisi de tarihin izinden giderek geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet kadın hareketine dâhil olmuş aydın kesimin bırakmış olduğu çalışmalara katkıda bulunarak bu süreci devam ettirmektir.

Beden politikalarının sosyoloji, felsefe, tarih ve edebiyat gibi birçok disiplinde yer alması kaçınılmazdır. Bedenin biyolojik ve fiziksel bir olgudan öteye geçerek insan yaşamını ilgilendiren toplumsal süreçte etkilerini ve işlevselliğini ortaya koymaktadır. Beden sosyal bir nitelik olması nedeniyle beden sosyolojisine zemin hazırlamış ve beden politikalarına ilişkin tartışmalara alan açmıştır. Duygu Özakin’in kaleme aldığı bu kitap cinsiyet, toplumsal cinsiyet, erkeklik çalışmaları, kadın hareketleri, edebiyat sosyolojisi ve beden sosyolojisi kapsamında ele alınan birçok çalışma için çok yönlü okuma yapma fırsatı sunmuştur. Sosyoloji, din ve siyaset gibi alanlarda beden politikaları ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Fakat hem Rus ve Türk edebiyatı kapsamında beden meselesinin incelenmesi hem de beden politikalarının tarih, siyaset, felsefe, sosyoloji, sanat ve medya kapsamında değerlendirilmesi bu çalışmayı özgün kılmıştır. 20. yüzyılın kuruluşunda makbul vatandaş tasarımındaki

odağın edebî eserler üzerinden vurgulanmış olması bakımından dikkat çekici bir çalışma olmuştur. Bu yüzden özellikle Türk edebiyatı ve beden politikalarına dair yapılacak çalışmalara ilk çıktığı zamandan beri temel kaynaklık etmesi bakımından son derece kıymetlidir.